

A tudás értelmezése könyvtári környezetben

Nagy megtiszteltetés számomra a könyvtáros szakma e rangos jubileumi ünnepején részt venni, és előadással csatlakozni a konferencia főcímében jelzett témához: *A tudás – befektetés a jövőbe*. Bakos Klára elnök asszony arra kért, hogy járjam körül a tudás fogalmát, értelmezzem könyvtári környezetben, érintsem a könyvtár tudásközpont jellegét, de ne beszéljek konkrétan a pécsi tudásközpont-ról, hisz' nyáron, a vándorgyűlésen majd lesz lehetőségünk arra, hogy intézményünket bemutassuk. E felkérés tehát igen izgalmas, mozgósító feladat, ám bár valószínűleg csak úgy oldható meg, mint ahogy azt a mesebeli okos lány tette: hozott is meg nem is.

E bevezető után röviden értelmezem a tudás fogalmát, áttekintem fajtáit, számba veszem a tudásról meglévő tudásunkat. Mindezt úgy teszem meg, hogy minduntalan utalok a tudás könyvtári környezetére, illetve arra a személyes tudásra, amelyre magam és kollégáim szert tettünk a tudásközpont projekt kivitelezése során, illetve jelzem azokat a tudásterületeket is, amelynek nem vagyunk birtokában, de tudjuk, hogy majd birtokolnunk kell.

A tudás mibenléte

A tudás fogalmának értelmezése már az ókori görögöket is foglalkoztatta. Szókratész és Platón megkülönböztették az *episztemé* (tudás) és a *techné* (jártasság, művészet) fogalmát. A tudásról való gondolkodás összetettségéről, mélységéről vall az is, hogy vitáikban megkülönböztették a tudás szavakkal, állításokkal megragadható objektumait (*logos*), valamint a közvetlenül a tapasztalaton túlmutató *bölcsességet* (*sophia*). Végül találtak elnevezést a világ és a létezés metafizikai kérdéseit tárgyaló elmélkedésre: a *gnosis*-ra is. A mai modern tudományok a görög bölcsélet gazdag tudására alapozva elsősorban a modern társadalmak tömeges igényeit, a társadalmi alrendszerek megrendeléseit, elvárásait szem előtt tartva folytatnak tudományos kutatást a tudás mibenlétéről. Példaként említek meg egy friss kutatást, az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet (OFI) által és Halász Gábor oktatáskutató vezetésével 2009-ben indított TÁMOP-projektet, amelyet az oktatási rendszer elemzése és stratégiai fejlesztése érdekében folytatott le. E projekt egyik háttérkutatásának a célja az volt, hogy feltárja a hazai oktatás tudástérképét. Ebben,

mint az egyik interjúalany, volt lehetőségem arra, hogy a tudást értelmezsem könyvtári környezetben. Az ott feltett kérdésekre adott válaszaim, illetve az időközben elkészült kézirat alapján építettem fel mai előadásom is. (A kézirat rendelkezésre bocsátását köszönöm Kovács István Vilmosnak, a projekt egyik kutatásvezetőjének.) A tudás mibenlétével foglalkozó modern tudományterületek (kognitív tudományok, szociálpszichológia, közgazdaságtudomány, tudásmenedzsment, információtudomány stb.) tehát óriási tudást, szakértelmet halmoztak fel, és mára már elmondható, hogy *a tudás fontosabb, mint valaha*, hiszen a tudáshoz való hozzáférés minden korábbinál jobban meghatározza az egyéni vagy szervezeti célok elérését. E tény a társadalmi tudástermelésben, elosztásban és használatban érintett intézmények, de leginkább a gazdaság szereplői hamar felismerték. Ha a tudás transzferálását biztosító iskola és oktatás, valamint az ehhez kapcsolódó egyéb kulturális intézmények, így a könyvtári rendszer e tudástársadalmi, tudáspari térben elbizonytalanodik, ha az egész életen át tartó tanulás feltételeit, lehetőségét össz-társadalmi szinten nem tudja biztosítani, akkor *végletes szakadékok képződhetnek a társadalom „tudásgyőztesei” és „tudásvesztesei” között* (ahogy erre már fájdalmas példákat találunk nemcsak a külvilágban, hanem itthon is).

Mivel a mai kor társadalmá egyre inkább tekinthető „tudásalapú társadalomnak”, mélyreható az *igény az érvényes tudás iránt* az emberi élet és cselekvés minden területén. Az érvényes tudás iránti már-már türelmetlen igény lépésről lépésre átalakítja (át kell hogy alakítsa) mindazon intézményeket, amelyek egyre nagyobb hatással és befolyással vannak a társadalomra, és amelyek ezért a jövőben a tanulás és szocializáció kulcsszereplői. Jó pár éve tudjuk, hogy a család, az iskola, a tömegkommunikáció mellett (gyakran azok helyett) *a könyvtár világszerte e kulcsintézmények közé került*.

A tudás fogalma. A modern tudásfelfogás elemei

A tudásmenedzsment irodalma a tudás fogalmát komplex módon értelmezi, és abból indul ki, hogy a tudás elemekből, mégpedig adatokból és információkból áll, amelyek érvényessége egy differenciált kontextusban realizálódik. E kiindulópont szerint:

- *Adat*: valakinek vagy valaminek a megismeréséhez hozzásegítő tény, részlet.
- *Információ*: ha az adat valamilyen értelmezést nyer, segíti valaminek a megítélését és a cselekvés megindítását.
- *Tudás*: körülhatárolt tapasztalatok, adatok és kontextuális információk heterogén és folyamatosan változó keveréke; szakértelem, amely keretet ad új tapasztalatok, információk elsajátításához, elbírálásához.

Csapó Benő, az iskolai tudás mibenlétének kutatója figyelmeztet arra, hogy a tudáselemek nem elszigetelten, hanem kombinációkban és kölcsönhatások gazdag rendszereként segítik az egyén véleményalkotását és cselekvését. Megállapítható tehát, hogy ezen tudáselemek (adatok és információk) lényeges összetevői a tudásunknak, de a tudás értékét (az egyénét, a szervezetét és a társadalomét is) egy bizonyos szint felett nem ezeknek az elemeknek a megléte vagy nem léte határozza meg, hanem azok szervezethez való viszonyának módja és minősége. Azt is fontos hangsúlyoz-

ni, hogy bár a tudás évezredek óta a legkülönfélébb formákban manifesztálódik, az egyén számára releváns tudás az egyén elméjében keletkezik, és ott hasznosul! Ez utóbbit fontos szem előtt tartani, hiszen tapasztalt könyvtárosok és tanárok gyakran találkoznak azzal a jelenséggel, hogy az adatot, információt megtaláló és birtokló tanuló, könyvtárhasználó csalódottan tér vissza újabb segítséget kérni, mert nem tud mit kezdeni a megtalált adattal, azaz elméjében nem konstruálódik tudássá az összegyűjtött adat- és információhalmaz.

Meggyőződésem tehát, hogy a pedagógiának a tanuló tudásáról, az iskolai tudásról való definíciója nem hagyható figyelmen kívül könyvtári környezetben sem. Azért, mert a tudásról vallott megváltozott felfogás módosíthatja, alakíthatja a könyvtárba érkező látogatók igényeit, és ezáltal a könyvtár szolgáltatásait. Más-ként fogalmazva: nem pusztán a deklaratív, enciklopédikus ténytudás iránti, hanem a proceduális tudás iránti igény, azaz a képesség, jártasság tudás megszerzésének igénye is megjelenik/megjelenhet a könyvtárakban. Felmerül a kérdés, hogy fél vagyunk erre készülvé? Ha igen, tudatosult-e bennünk, hogy a tanulás mást jelent ma, mint amit jelentett akár ötven évvel ezelőtt. Milyen könyvtári válaszaink vannak erre?

Saját tapasztalatként a pécsi Tudásközpont-projekt kapcsán röviden csak arra utalnék, hogy szerencsére a tervezés során – tudva és hagyatkozva a fentebb elmondottakra – úgynevezett csoportos tanuló helyeket szerveztünk (zártakat és nyitottakat egyaránt), mert az volt a korábbi tapasztalatunk az elmúlt évek egyetemi könyvtári gyakorlata során, hogy hallgatóink ma másként tanulnak, mint annak idején mi. Projektmunkákban vesznek részt, csoportos feladatokat kapnak, oktatóink egyre gyakrabban nem egyénileg, hanem csoportosan vizsgáztatják őket. E megváltozott feltételek, a változó tanulási-oktatási környezet más, új könyvtári körülményeket igényelnek. Jó látni, hogy helyesen döntöttünk annak idején, mert a legnépszerűbb helyek ma a Tudásközpontban azok a körasztalok, ahol a diákok közösen beszélhetik meg feladataikat.

Explicit és tacit tudás

A tudásmenedzsment szakirodalma két nagyon egyszerű és jól elkülöníthető kategóriára bontja a tudást. E két fogalompár ismerete, az ezekről való tudás – megítélés szerint – igen nagy jelentőséggel bír nemcsak az oktatásban résztvevők számára, hanem mindazon professziók számára is, amelyek az oktatás környezetében, a tanuló társadalom igényeit kiszolgálva végzik tevékenységüket.

Mit jelent az explicit és tacit tudás? Explicit tudásnak a szakmai normáknak, konvencióknak eleget tevő, kodifikált tudást nevezzük, amely szavakkal, folyamatokkal, algoritmusokkal leírható. E tudás könnyen megosztható, és inkább a nyugati munkakultúrákra jellemző. A tacit tudás, vagy rejtett tudás ellenben nehezen vagy egyáltalán nem fejezhető ki szavakkal. Alapvetően személyhez kötött, az egyén tapasztalataira épül, de jelentős szerepet játszik benne az egyén értékrendje, érzülete is. Nem osztható meg könnyen, vagy ha igen, megosztásának módja gyakran rejtve marad. Inkább a keleti munkakultúrákra jellemző, a japánok például ezt a tudástípust magasra értékelik. A tacit tudás egyik jellegzetessége, hogy anélkül átadható a másik embernek, hogy pontosan ismertté válna az adott tudás konkrét tartalma és természete. Ilyen tudás valósul meg a mester és inasa, mentor és gyakornok, könyvtáros és használó között. A szakirodalom a tudásátadásnak ezt a

módját szocializációnak is nevezi, amely állításból az az ismert tény következik, hogy a könyvtárnak erős szocializációs funkciója és lehetősége van.

Ma alapvetően a leírható, megtanulható explicit tudások közvetítése jellemzi oktatásunkat, mind a közoktatást, mind a felsőoktatást. A tacit tudásról való gondolkodás, vizsgálódás nem jellemzi a mai pedagógiai diskurzust, jóllehet, ha lenne ilyen diskurzus, az új megvilágításba helyezhetné a tanulásszervezés szinte minden elemét, ahogyan ez megtörtént pár évtizeddel korábban a vállalati szférában, a vállalati működés fejlesztésének területén.

Nem találkoztam még olyan tudományos elemzéssel, amely azt vizsgálta volna, hogy könyvtári környezetben az explicit vagy a tacit tudás jellemző-e inkább. Ahogy arról sincs tudományos vizsgálatokkal alátámasztott tudásunk, hogy felhalmozódott-e, és ha igen, milyen jellegű tacit tudás létezik a könyvtári rendszerben? Itt utalok újból az OFI által fentebb hivatkozott kutatási jelentésre az oktatás tudástérképével kapcsolatban, amely szerint a Google-ba beütött „tudás” és „tacit tudás” fogalom párokra keresés a web egészén és a hazai oldalakon elgondolkodtató eredménnyel járt. A Google adatai alapján a keresett fogalmakat leggyakrabban használó nyelv a *finn*, a városok között *Szingapúr*; a leginkább használó országok pedig *Új-Zéland*, *Írország*, *Hong Kong* és *Tajvan*. Olyan helyek ezek, ahol híresen fontos és eredményes a tanulás, és ahol óriási szellemi és materiális innovációs energiákat mozgósítanak az oktatási fejlesztésekre, ezek eredménye aztán áthat, átsugárzik a társadalom egyéb más területeire, alrendszerre is. Röviden: ezek azok a helyek, ahol a tacit tudás érték, és amelyek az innováció központjai.

A tudás csoportosítása kérdések és válaszok alapján

A tudás fajtáit lehet aszerint is csoportosítani, hogy milyen kérdésre keresünk, illetve adunk választ. E felosztás segíti/segítheti a könyvtári szolgáltatásoknak a tanulást alátámasztó professzionalizálását. Ha a könyvtáros igazi mentora az őt kérdező látogatónak, ha tudatában van saját tacit tudásának, hamar észreveszi, hogy a manapság neki feltett kereső kérdések döntő többsége „ki–mi–hol?” típusú kérdés. E tény persze nem meglepő, hiszen a mai iskolában, dacára a lözungszerűen hirdett kompetenciaalapú oktatásnak, a tanárok ugyanezen típusú kérdéseket teszik fel, és a számonkérés is ilyen, azaz döntően reprodukív jellegű. Felmerül tehát a kérdés, hogy a könyvtári környezetben naponta százával érkező kérdések mely tartományban mozognak? Az alábbi táblázat valamelyest segít a kérdések tipizálásában.

	Fontos!
Tudd, ki! (Know who!)	Tudni, hogy ki az, aki szükséges információkkal, vagy képességekkel rendelkezik.
Tudd, mit! (Know what!)	Tudni, hogy mely ismeretek szükségesek.
Tudd, hogyan! (Know how!)	Tudni, hogy a feladat, a probléma hogyan oldható meg.
Tudd, miért! (Know why!)	Tudni/érteni az oksági kapcsolatokat.
Tudd, miért fontos! (Care why!)	Tudni/érteni az adott tudás jelentőségét, a felhasználás lehetőségét, következményeit.

Forrás: Kovács István Vilmos: Az oktatás tudástérképe. Oktatókutatás és Fejlesztő Intézet. TÁMOP 3.1.1.8.1. (Kézirat)

A könyvtárak évezredek óta az adatok, információk tárhelyei, természetes tehát hogy fő tevékenységük ezen információk rendelkezésre bocsátása. Ahogy azonban az iskola, az oktatás elbizonytalanodik, és nem tudja, vagy nem kizárólagosan tudja korábbi tudásközvetítő szerepét megtartani, úgy kerülhetnek helyzetbe azon kulturális intézmények, amelyek hatalmas információmennyiséggel, ezen információk rendezett és strukturált szolgáltatási kompetenciájával és kapacitásával rendelkeznek, és egyre inkább képesek arra, hogy az adatok, információk célirányos szolgáltatásával maguk is részesei legyenek a tudás létrehozásának. Ebben az értelmében a könyvtárak „tanító–oktató könyvtárak” lehetnek. Ezen állítás persze felveti annak kérdését, mennyire éles a határ az iskola és a könyvtár között? Milyen lehetőségei vannak/lesznek a könyvtáraknak a jövőben a tudásteremtés folyamatában?

Összegezve: megállapítható, elengedhetetlenül fontos, hogy legyen tudásunk a tudás mibenlétéről könyvtári környezetben. El kell tehát gondolkodnunk azon, hogy nem lenne-e érdemes a könyvtár tudásterképét is elkészíteni.

Újabb kérdések feltevése és megválaszolása helyett a továbbiakban csak egyet emelnék ki, amelyet az elmúlt három évben, de különösen új könyvtárunk megnyitása óta minden látogatáskor feltesznek az érdeklődők: Mit kell érteni azon, hogy a könyvtár mint tudásközpont tételezi önmagát? Mitől tudásközpont a könyvtár? E kérdésre adott válasz feltételezi igazán azt a gondolatmenetet, amelyet az előbb próbáltam körbejárni. Ahhoz hogy igazi tartalommal tudjuk megtölteni e – megítélésem szerint manapság inkább rutinból, divatból, de gyakran átgondolatlanul alkalmazott – fogalmat, nagy szükségünk van arra, hogy pontosan definiáljuk a tudás fogalmát, a tudást könyvtári környezetben, majd ezután azt, hogy a könyvtár vajon egyben tudásközpont-e. Nem gondolom, hogy jelen írásban e kérdéseket végérvényesen meg tudnám válaszolni, viszont jelzem, hogy a Dél-Dunántúli Regionális Könyvtár és Tudásközpont neve már adott volt akkor, mielőtt a PTE és a Csorba Győző Megyei–Városi Könyvtár bekapcsolódott volna a projektbe. Az intézmény névadói tehát nem mi – a könyvtárosok – voltunk. Az uniós pályázat írásakor a „tudásközpont” elnevezésének tartalma még definiálatlan volt, hiszen még 2007-ben, egy feljegyzésben röviden jeleztem a projektben résztvevő fenntartók számára, hogy a „tudásközpont” fogalmat mely szakmák foglalták le és milyen tartalommal, és nem kellene esetleg más elnevezésben gondolkodni, vagy ha maradunk ennél a fogalomnál, akkor viszont pontosítani kellene a tartalmát.

A tudásközpont fogalma, tartalma izgatta a nyelvészeket is, hiszen már az átadást követő napokban a PTE angol tanszékének oktatói és a vezető angol anyanyelvi lektorok levélben fordultak hozzám, és óva intettek attól, hogy az intézmény nevének – különösen a tudásközpontnak – az angolra fordítása ne legyen „nyelvidegen”. Rendkívül tanulságos és izgalmas volt e levelezésükben nyomon követni a pro és kontra érveket. Annak ellenére, hogy a Google több tízezer „Knowledge Center” kifejezést dobott ki, a nyelvészek óva intettek a „tudásközpont” szó szerinti fordítástól, és inkább azon az állásponton voltak, hogy a tudásközpont igazából az ő nyelvi tapasztalataik, és oktatási filozófiájuk szerint *centre for learning*.

E nyelvészeti vita nagymértékben inspirált abban, hogy a tudással, tudásközponttal, a könyvtáraknak az életen át tartó tanulásban betöltött szerepéről vallott felfogásom kifejtsem.

A pécsi Tudásközpont-pályázat írása során végül is többször vissza kellett térni a fogalom kifejtésére, és végül a pályázatot elbírálók által is befogadott „tudásköz-

pont-funkciók” az egyetemhez, az egyetemi kutatóközpontokhoz, kutatási innovációs programok befogadásához, valamint egyetemi oktatási tantermek és hallgatói szolgáltatói központ befogadáshoz kötődtek. Azonban világosan látom, hogy az előbb felsorolt – a pályázatban is szereplő – tudásközpont funkciók nem fedik azt a gondolatmenetet, amit az előbb kifejtettem. Hogy miért e diszkrépancia, ennek kifejtésére nem itt van alkalom, viszont jelzem, hogy óriási lehetőséget látok a jövőben arra, hogy az új intézményünk ne csak könyvtár, hanem könyvtár és tudásközpont legyen.

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete jubileumi konferenciáján elhangzott előadásommal e vízió elméleti kereteit próbáltam felvázolni, amelynek tartalommal való megtöltése a jövő feladata, minden bizonnyal nemcsak a pécsi Tudásközpont, hanem valamennyiünk számára. Ennek szellemében írásomat Anatole France gondolatával fejezem be, amely a tudás és könyvtár kapcsolatát röviden és igen koncentráltan fejezi ki: „*A tudás a könyvtár párlata.*”